

Charakteristika vývoje mezinárodní úpravy hospodářských vztahů ČSSR od druhé světové války

LUDVÍK KOPÁČ

I.

Oslava 30. výročí osvobození ČSSR je vhodnou příležitostí k zamyšlení nad vývojem mezinárodní úpravy hospodářských vztahů v ČSSR od druhé světové války a nad jejími charakteristickými rysy v současné době.

Hluboké společenskoekonomické změny Československa v tomto období a jeho orientace na rozvíjení mezinárodních vztahů v první řadě s ostatními socialistickými státy se přirozeně projeví i v čs. vnějších hospodářských vztazích, a to jak v jejich ekonomické povaze, tak i z ní vyplývající právní úpravě. Změna třídní povahy čs. státu, jež v hospodářské oblasti vedla ke znárodnění průmyslu, bank a zahraničního obchodu a k vybudování čs. monopolu zahraničního obchodu, umožnila upevnění ekonomického postavení ČSSR v mezinárodním obchodě a uplatnění nových principů v právní úpravě vnějších hospodářských vztahů. V souvislosti se vznikem společenství socialistických států došlo ke vzniku kvalitativně nových mezinárodních hospodářských vztahů. Z nich vymizely antagonistické rozpory, které jsou charakteristické pro hospodářské vztahy kapitalistických států, a mezinárodní hospodářská a vědeckotechnická spolupráce mezi socialistickými státy se nejen plynule prohlubovala, ale uplatnily se v ní i právní formy předtím neznámé.

Hospodářské vztahy ČSSR vůči kapitalistickým státům se vyvíjely v úzké závislosti na vývoji politických vztahů a prošly obdobím přímé hospodářské konfrontace v období studené války, vyvolané snahou imperialistických států hospodářským nátlakem (zejména použitím embarga) zabránit socialistickému vývoji čs. hospodářství, až po realističtější postup kapitalistických států v poslední době. Ten se v právní oblasti projevil uzavřením celé řady mezinárodních smluv, v nichž se již promítá uznání principu mírového soužití obou hlavních sociálně ekonomických systémů současného světa.

Značný vliv na právní úpravu čs. hospodářských vztahů se zahraničím měl i postupný rozpad světového koloniálního systému a vznik celé řady rozvojových zemí jako právně samostatných států. ČSSR navazovala po-

stupně hospodářské vztahy s naprostou většinou těchto států a uzavírala s nimi mezinárodní smlouvy v hospodářské oblasti, jež hrály pozitivní úlohu při uvolňování hospodářské závislosti rozvojových zemí na imperia-
listických státech a v boji rozvojových zemí proti různým formám neo-
kolonialismu.

Při analýze právní úpravy mezinárodních hospodářských vztahů je nutné vzít především v úvahu třídní povahu států, které se na těchto vztazích podílejí, a to jak při bilaterálních, tak i multilaterálních úpravách. Z to-
ho důvodu je účelné ji rozdělit do tří kategorií, to je na právní úpravu
vůči socialistickým zemím, vůči vyspělým kapitalistickým státům a vůči
rozvojovým zemím.

II.

Vývoj právní úpravy čs. hospodářských vztahů vůči socialistickým ze-
mím lze rozdělit v podstatě do tří etap; první etapa zahrnuje období od
osvobození zhruba do konce roku 1948, druhá trvala od počátku roku 1949
do roku 1971 a konečně třetí má svůj počátek v přijetí Komplexního pro-
gramu socialistické ekonomické integrace v roce 1971.

Již v první etapě lze zjistit nové prvky v právní úpravě čs. hospodář-
ských vztahů vůči zemím, které si zvolily cestu k socialismu a komunismu.
Ve vnitrostátní sféře pomáhal uplatnění těchto nových prvků Košický
vládní program, zejména v zahraničně politické a v návaznosti na tom
zahraničně obchodní oblasti; nevyhraněnost třídně mocenských poměrů
v Československu v této etapě vývoje a skutečnost, že zahraniční obchod
byl ještě v rukou buržoazie, však vylučovaly, aby se plně projevil ty rysy,
které jsou typické pro právní úpravu mezinárodních hospodářských vztahů
mezi socialistickými státy. Kromě toho se tyto vztahy mohly uskutečňovat
ve značně omezeném rozsahu, neboť socialistické země musely usilovat
nejprve o obnovení své hospodářské základny zničené válkou. Přesto však
již v této době Československo uzavřelo mezinárodní hospodářské smlouvy,
které se kvalitativně lišily od smluv předválečného Československa. Na
prvém místě je třeba v této souvislosti uvést Smlouvu o obchodu a plavbě,
jež byla mezi ČSR a SSSR podepsána v Moskvě dne 11. prosince 1947.

Druhé období vývoje právní úpravy čs. hospodářských vztahů vůči so-
cialistickým zemím začíná vytvořením Rady vzájemné hospodářské pomoci
v lednu 1949. Tato nejdůležitější mezinárodní socialistická organizace byla
založena při jednání, jež se konalo v Moskvě ve dnech 5.—8. ledna 1949
za účasti BLR, ČSR, PLR, RLR a SSSR. V únoru byla za člena přijata
Albánie (jež se od roku 1962 práce RVHP neúčastní) a v říjnu 1950 NDR.
Později se staly členy RVHP další státy (MoLR v červnu 1962 a Kuba
v červenci 1972).

Již od počátku vzniku RVHP projevují se v ní nové právní principy,
charakteristické pro právní úpravu mezinárodních hospodářských vztahů
mezi socialistickými státy, jež vyplývají z obsahu socialistického inter-
nacionalismu a k nimž patří především princip svrchované rovnosti, plně

rovnoprávnosti, respektování svrchovanosti a národních zájmů, vzájemných výhod a soudružské pomoci.¹⁾

Tyto principy byly později zakotveny i v Statutu RVHP. Koordinační funkce RVHP v této vývojové etapě se zpočátku soustřeďovala především na obranu proti agresivním hospodářským opatřením imperialistických států, jež vyvrcholily uvalením embarga na celou řadu výrobků základní důležitosti a na používání diskriminačních opatření vůči socialistickým zemím v rozporu s mezinárodními závazky.

V dalším vývoji však stále vzrůstala úloha RVHP při sjednocování a koordinaci hospodářské a vědeckotechnické spolupráce mezi členskými státy, takže jejich vzájemné hospodářské vztahy, původně výlučně bilaterální, přerůstaly postupně v stále větší míře ve vztahy multilaterální.

Při XII. zasedání RVHP v Sofii v roce 1959 bylo rozhodnuto zdokonalit právní základ RVHP, který se doposud opíral o společná usnesení o cílech, zásadách a organizačních formách její činnosti. Na tomto zasedání byla přijata vyšší právní forma úpravy těchto otázek, tj. Statut RVHP.

Ve Statutu byly vyjádřeny cíle RVHP, tj. přispívat sjednocováním a koordinací úsilí členských států k plánovitému rozvoji národního hospodářství a technického rozvoje těchto států, ke zvýšení úrovně industrializace zemí s méně vyvinutým průmyslem, k nepřetržitému růstu produktivity práce a k neustálému vzestupu životní úrovně lidu členských států (čl. I odst. 1).

Tyto cíle RVHP již zahrnují vyšší formu hospodářské spolupráce, jejímž účelem je plánovitě prohlubovat mezinárodní dělbu práce mezi členskými státy a koordinace jejich hospodářského rozvoje. Z tohoto hlediska mělo značný význam především VII. zasedání RVHP v Berlíně v květnu 1956, na kterém byly projednány otázky koordinace rozvoje základních odvětví národního hospodářství členských států pro příštích pět let. Tím byl učiněn první krok k projednávání koordinace národohospodářských plánů. Na tomto zasedání bylo schváleno i doporučení k rozšíření specializace výroby ve strojírenství a byly tak položeny základy k řešení právních otázek rozvoje výrobní kooperace a specializace. Z institucionálního hlediska mělo značný význam vytvoření řady stálých odvětvových komisí.

Základní důležitost pro další vývoj RVHP mělo její XVI. (mimořádné) zasedání v roce 1962, na němž byly schváleny Základní principy mezinárodní socialistické dělby práce. I když tento dokument má do značné míry spíše programový charakter, jsou v něm již obsaženy některé základní principy týkající se rozvoje celého společenství socialistických zemí a mezinárodní dělby práce, koordinace národohospodářských plánů, efektivnosti při uskutečňování mezinárodního obchodu, překonávání rozdílů v ekonomické úrovni jednotlivých socialistických zemí atd.

¹⁾ Srov. např. Mencer—Potočný: Mírové soužití a socialistický internacionalismus v ústavě ČSSR. ČMP 1960, str. 305 a násl.; Tunkin: Teorijskaja meždunarodnogo prava. Moskva 1970, str. 4 a násl.; Koževnikov a kol.: Kurs meždunarodnogo prava. Moskva 1972, str. 52 a násl.; Potočný: Mezinárodní právo veřejné. Praha 1973, str. 32 a násl.

V tomto období dosáhla RVHP i velmi důležitých úspěchů v oblasti unifikace smlouvy o mezinárodní koupi zboží ve vztazích mezi organizacemi zahraničního obchodu členských států. Prvním krokem bylo sjednání dvoustranných obchodních podmínek mezi jednotlivými členskými státy. K jejich sjednávání dalo podnět doporučení RVHP z roku 1951 a Československo uzavřelo tyto dvoustranné podmínky se všemi členskými zeměmi RVHP a později i s ostatními socialistickými zeměmi s výjimkou Jugoslávie.

Z čs. iniciativy bylo v roce 1956 přikročeno k vypracování jednotných dodacích podmínek platných pro všechny členské státy RVHP, jež byly přijaty stálou komisí RVHP pro zahraniční obchod v prosinci 1957 pod názvem Všeobecné podmínky pro dodávky zboží mezi organizacemi pro zahraniční obchod členských států RVHP. Poněvadž styk mezi jednotlivými členskými státy RVHP vyžadoval řešení některých speciálních otázek (souvisejících například s dopravou, jež je ovlivňována především geografickým umístěním smluvních států), byly tyto všeobecné podmínky doplňovány bilaterálními ujednáními mezi jednotlivými členskými státy.

Přijetí jednotných všeobecných podmínek znamenalo důležitý mezník nejen pro unifikaci majetkoprávní úpravy mezinárodního obchodu mezi členskými státy RVHP, nýbrž i ve světovém měřítku. Tato úprava se stala prvním mezinárodně unifikovaným předpisem, upravujícím mezinárodní koupi zboží. Již dlouho předtím, prakticky od počátku třicátých let, se sice připravovala taková unifikovaná úprava v rámci Mezinárodního ústavu pro sjednocení soukromého práva v Římě (UNIDROIT), avšak jednotné zákony, jež byly výsledkem těchto prací, dostaly definitivní podobu až v roce 1964 na diplomatické konferenci v Haagu a nabyly platnosti teprve v roce 1972.

Zkušenosti získané při aplikaci Všeobecných dodacích podmínek byly využity při jejich novelizaci v roce 1968. Nový text byl schválen na zasedání Stálé komise pro zahraniční obchod dne 1. června 1968 s účinností od 1. ledna 1969. Vedle zdokonalení právní úpravy došlo i k jejímu rozšíření, nově bylo např. upraveno i promlčení práv.²⁾

Vedle Všeobecných dodacích podmínek byly sjednány mezi socialistickými státy další unifikované úpravy majetkových vztahů v mezinárodním obchodu, jako Všeobecné montážní podmínky v roce 1962, Všeobecné servisní podmínky rovněž v roce 1962 a Všeobecné zásady pro zajišťování náhradních dílů ke strojům a zařízením dodávaným ve vzájemném obchodě mezi členskými státy RVHP a SFRJ z roku 1966. Tyto předpisy byly novelizovány v roce 1973. Touto soustavou majetkoprávních úprav mezinárodního obchodu socialistické země daleko předstihly výsledky unifikačních úprav v této oblasti, o které se pokoušejí západoevropské kapitalistické státy, zejména v rámci EHS.

Značný význam pro rozvoj hospodářské a vědeckotechnické spolupráce

²⁾ J. Růžicka: Dodací podmínky mezi socialistickými státy. Praha 1969.

ČSSR se socialistickými zeměmi mělo i vytváření mezinárodních organizací s různým speciálním zaměřením.

Vedle multilaterálních úprav hospodářských vztahů byly mezi ČSSR a ostatními socialistickými státy sjednávány i bilaterální mezinárodní smlouvy, zejména v oblasti obchodně politické. Základem těchto úprav byla jednak ujednání o koordinaci národohospodářských plánů mezi ústředními plánovacími orgány smluvních zemí, jednak dlouhodobé obchodní dohody. Sjednávání těchto dohod bylo sladěno s plánovacími obdobími, takže se vžilo uzavírání pětiletých obchodních dohod, jež se časově kryjí s obdobím pětiletých plánů smluvních států. Vzhledem k socialistickému charakteru hospodářského systému smluvních států a plánovitému řízení jejich hospodářství znamenaly tyto obchodní dohody kvalitativně vyšší stupeň úpravy v porovnání s obchodními dohodami, na nichž se podílejí nesocialistické státy.

Nová právní povaha obchodních dohod uzavíraných mezi socialistickými státy spočívá především v tom, že je právně nejen zajištěna obchodně politická možnost výměny výrobků zahrnutých do zbožíových listin k těmto dohodám přiloženým (tj. vyloučení použití kvantitativních a jiných obchodně politických restrikcí), nýbrž skutečná realizovatelnost této výměny zboží, zejména pomocí koordinace národohospodářských plánů. V některých obchodních dohodách mezi socialistickými státy je tato nová kvalita vyjádřena závazkem smluvních států učinit opatření, aby objem výměny zboží, jež vyplývá ze zbožíových listin se uskutečnil na základě smluv uzavřených mezi příslušnými organizacemi zahraničního obchodu.

Obchodní dohody jsou zpřesňovány v ročních obchodních protokolech, které umožňují reagovat pružně na určité jevy v hospodářském vývoji, jež nebylo možno předvídat při uzavírání obchodní dohody.

Cím dále tím více nabývají na důležitosti v hospodářské spolupráci mezi socialistickými státy dohody o výrobní kooperaci a specializaci. I když tento nový druh mezinárodních smluv má značný význam v hospodářských vztazích ČSSR vůči všem státům, je využitelný zejména mezi socialistickými státy s plánovaným hospodářstvím. V těchto dohodách uzavíraných mezi socialistickými státy se řeší právní otázky spojené jednak s dělbou výrobního programu (tj. zastavení výroby určitého výrobku nebo některých jeho druhů, popř. komponentů u jednoho nebo více účastníků a její soustředění u jiného účastníka), jednak s odbytem výrobku ze specializované nebo kooperované výroby.

Do roku 1963 byl upravován mezi ČSSR a jednotlivými socialistickými státy dvoustranně platební styk, a to formou clearingových platebních dohod. Po vytvoření Mezinárodní banky hospodářské spolupráce přeměnily se dvoustranné platební styky v mnohostranné na základě tzv. multiclearingu. Platební styk mezi členskými státy RVHP probíhá nyní prostřednictvím Mezinárodní banky hospodářské spolupráce ve zúčtovatelných rublech; hlavní výhody tohoto multiclearingu v porovnání s předešlým stavem spočívají v tom, že členským státům RVHP se otevřely další prostory pro uskutečňování mezinárodní dělby práce a s tím spojenou vý-

měnu zboží. Na rozdíl od bilaterálních platebních vztahů na základě clearingu, které vyžadují v podstatě vyrovnanou platební bilanci a v souvislosti s tím i obchodní bilanci mezi oběma smluvními státy, vychází multiclearing z principu vyrovnanosti platební bilance vůči všem ostatním účastníkům tohoto platebního styku jako celku a připouští v zájmu rozvoje obchodu nevyrovnatelnost platební bilance vůči jednotlivým těmto státům.

Třetí období vývoje právní úpravy hospodářských vztahů v ČSSR vůči socialistickým zemím počíná přijetím Komplexního programu socialistické ekonomické integrace v červenci 1971 na XXV. zasedání RVHP. I když má tento dokument v podstatě především programový charakter, lze jej právně charakterizovat jako mezinárodní smlouvu členských států RVHP, jež má zajistit ještě vyšší formy vzájemné hospodářské součinnosti.³⁾

Cíle Komplexního programu lze shrnout do těchto bodů:

- napomáhat rozvoji výrobních sil všech členských států RVHP, dosažení nejvyšší vědeckotechnické úrovně a ekonomické efektivnosti společenské výroby a maximální produktivity;
- zdokonalování struktury výroby a zvyšování jejího objemu při soustavném zvyšování technické úrovně a zavádění progresivních technologií;
- zvyšování hmotné a kulturní úrovně lidu členských států;
- postupné sbližování a vyrovnávání úrovně ekonomického rozvoje členských států;
- zvětšování kapacity a upevňování stability světového socialistického trhu;
- upevňování postavení členských zemí ve světové ekonomice a zajištění konečného vítězství socialismu v ekonomickém soutěžení s kapitalismem.

Socialistická ekonomická integrace se uskutečňuje v souladu s principy socialistického internacionalismu na základě respektování státní svrchovanosti, nezávislosti a národních zájmů, zásady nezasahování do vnitřních záležitostí států, plné rovnoprávnosti, vzájemných výhod a vzájemné soudružské pomoci. Tato povaha socialistické ekonomické integrace se projevuje i v jejích právních formách, které jsou kvalitativně odlišné od právní úpravy integračních hospodářských seskupení kapitalistických států, zejména EHS. Mezi základní prostředky rozvoje socialistické ekonomické integrace patří i zdokonalování právních základů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, v němž nachází výraz i zabezpečování řádného plnění závazků zvýšením hmotné odpovědnosti za jejich porušování.

Celá řada právních úprav se v rámci RVHP v současné době připravuje, některé z nich již nabyly platnosti, jako např. Úmluva o řešení občansko-právních sporů vznikajících ze vztahů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce v rozhodčím řízení.

Unifikace právních předpisů a řešení ostatních právních otázek spoje-

³⁾ Srov. Kunz: K právní povaze Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace. Právník 1974, str. 153 a násl.; Kalenský—Korout: K právním problémům mezinárodní ekonomické integrace členských zemí RVHP. Právník 1972, str. 206 a násl.

ných s hospodářskou a vědeckotechnickou spoluprací je institucionálně zajištěna vytvořením zvláštního orgánu, tj. Porady zástupců členských států RVHP pro právní otázky.⁴⁾

III.

Ve vztahu ke kapitalistickým státům uzavřelo Československo v hospodářské oblasti od skončení druhé světové války do roku 1948 pouze nevelký počet mezinárodních smluv, které spíše doplňovaly předválečné obchodní smlouvy (četné z nich platí doposud). Nejzávažnějším smluvním dokumentem z tohoto období je nesporně Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT), která na multilaterálním základě stanovila základní obchodně politická pravidla mezinárodního obchodu po druhé světové válce.

Koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let učinily kapitalistické státy řadu opatření k omezení obchodu se socialistickými státy, jež v určitém rozsahu znamenala hospodářskou blokádu socialistických zemí.

Obchodní politika kapitalistických zemí vůči ČSR spočívala na principu diskriminace, jež se projevila například odpíráním oprávnění, která má Československo jako smluvní strana GATT. V této době nastal prudký pokles obrátu zahraničního obchodu mezi ČSR a kapitalistickými státy. Smluvní úpravy výměny zboží ČSR z tohoto období odpovídaly tomuto stavu. Obchodní dohody spočívaly na přísném bilateralismu obchodu a dají se zhruba charakterizovat jako nástroj pro vytvoření určitého omezeného obchodně politického prostoru, v němž měla být vyloučena, nebo alespoň omezena restriktivní opatření kapitalistických států. Celá řada jich (zejména USA) vyhlásila embargo na vývoz široké palety svých výrobků do socialistických zemí, takže účelem mezinárodních úprav čs. hospodářských vztahů s kapitalistickými státy bylo vedle zajištění vývozu i obchodně politické zabezpečení dovozu zboží, potřebného pro čs. hospodářství.

K určitému obrátu tohoto stavu dochází počátkem šedesátých let, kdy ekonomické potíže evropských kapitalistických států a upevňování hospodářské síly socialistických států a jejich postavení ve světovém obchodu vedlo k odstraňování embarga kapitalistických států. V té době dochází k postupnému uzavírání dlouhodobých obchodních dohod ČSSR s kapitalistickými státy a nahrazování clearingových platebních dohod platebním stykem ve volně směnitelných měnách. Bilateralismus výměny zboží je nahrazován multilateralismem. Z obchodních dohod se postupně vypouští princip o vyrovnanosti obchodní a platební bilance a hlavní pozornost smluvní úpravy se soustřeďuje na obchodně politické zabezpečení přístupu vyváženého zboží na trh druhého smluvního státu.

Současnou mezinárodní smluvní úpravu výměny zboží ČSSR vůči kapitalistickým státům lze zhruba charakterizovat tak, že spočívá v zásadě na

⁴⁾ Srov. Kohout: Statut Porady zástupců členských států RVHP pro právní otázky. ČMP 1971, str. 159 a násled.; Kohout: Z činnosti Porady zástupců členských zemí RVHP pro právní otázky. Právník 1971, str. 513 a násled.

režimu GATT (zejména při uplatnění doložky nejvyšších výhod v oblasti celní) s určitými omezeními stanovenými v obchodní dohodě ve formě tzv. negativních listin zboží. Do nich jsou zahrnuty obchodně politicky nejcitlivější zboží položky; u nich smluvní strany připouštějí dočasné uplatnění kvantitativních restrikcí, současně však pro ně sjednávají kontingenty, do jejichž výše jsou povinné vydávat dovozní, popř. i vývozní povolení (licence), jestliže se vyžadují podle příslušných předpisů.

Vzhledem k tomu, že ČSSR neužívá kvantitativní restrikce jako nástroj své zahraničně obchodní politiky mají na čs. straně zboží listiny fakticky indikativní charakter; v zájmu rovnoprávního postavení si však formálně uchovávají kontingentní povahu a umožňují ČSSR v případě potřeby uplatňovat toto omezení tímž způsobem, jako je uplatňuje druhá smluvní strana.

Pro vývoj hospodářských styků ČSSR s kapitalistickými státy v současném období, v němž se uplatňuje zásada mírové koexistence, je příznačný nejen kvantitativní růst výměny zboží mezi socialistickými a kapitalistickými státy, nýbrž i rozvoj nových forem uskutečňování mezinárodní dělby práce. Mezi ně patří především výrobní kooperace. Tomuto vývoji odpovídá i vznik nových typů mezinárodních dohod v hospodářské oblasti, zejména dohod o hospodářské kooperaci.

V čs. smluvní praxi tvoří jádro těchto smluv, jež ČSSR uzavírá s kapitalistickými státy od konce šedesátých let, stanovení zvláštního obchodně politického režimu pro výměnu zboží vyplývající z uskutečňování výrobní kooperace. Tento režim je v zásadě výhodnější než při normální výměně zboží a lze jej krátce charakterizovat tak, že se připouští úřední schvalování kooperačních kontraktů uzavíraných podniky smluvních států (toto schvalování předepisuje v ČSSR zák. 85/1972 Sb.). Výměna zboží související s uskutečňováním takto schválené kooperace (popř. kooperační smlouvy, jež nepodléhá v druhém smluvním státě povolení) však již nemůže být dotčena žádnými kvantitativními restrikcemi. Tento obchodně politický režim je ještě výhodnější než úprava stanovená v GATT, jež připouští v některých případech množstevní omezení použít.

Smluvní úprava běžné výměny zboží ČSSR s kapitalistickými státy spočívá nyní na dlouhodobých, zpravidla pětiletých obchodních dohodách. Jejich počet se neobyčejně zvýšil. Zatímco v roce 1960 bylo pouze pět takových dohod, je v roce 1974 upravena výměna zboží ČSSR se všemi evropskými kapitalistickými státy ve formě těchto dohod s výjimkou Portugalska, u něhož uzavření takové dohody bránily před svržením fašistického režimu politické důvody. Úprava těchto obchodních dohod spočívá na postupném odstraňování diskriminace ČSSR, zejména v oblasti kvantitativních restrikcí.

Po druhé světové válce dochází k rozpadu světového koloniálního systému a v souvislosti s tím k postupnému vzniku celé řady formálně samostatných států, které však převzaly zaostalé hospodářství a zůstaly v mnoha směrech závislé na bývalé koloniální mocnosti, popřípadě i jiných imperialistických státech. Po dosažení právní samostatnosti si většina rozvojových zemí uvědomila, že nabytí politické a ekonomické nezávislosti je podmíněno urychleným rozvojem jejich hospodářství, především jeho industrializací a omezením negativních vlivů monokulturního zemědělství. Značnou pomoc jim v tomto směru poskytly socialistické státy, zejména SSSR a ČSSR.

ČSSR uzavřela s naprostou většinou rozvojových zemí mezinárodní smlouvy v hospodářské oblasti, upravující především výměnu zboží. Jako hlavní typ se v této souvislosti používá obchodní dohody a většina z nich vychází z principu bezpodmínečné doložky nejvyšších výhod. Tato úprava nebrání rozvojové zemi, aby uplatnila v nutném rozsahu své autonomní prostředky zahraniční obchodní politiky a její omezení spočívá jen v povinnosti nezacházet s druhou smluvní stranou hůře než s jinými zeměmi. Tímto způsobem se v čs. smluvní praxi přihlíží k rozdílnému stupni vývoje výrobních sil smluvních států a potřebě rozvojové země uplatňovat určitá autonomní opatření. Reciproční princip se v mezinárodních obchodně politických úpravách ČSSR s rozvojovými zeměmi omezuje pouze na otázky, kde vzhledem k povaze věcí je nutné jej použít. Kapitalistické státy naopak prosazují co nejširší uplatnění obchodně politické reciprocity, jež podporuje fixovat ekonomickou zaostalost rozvojových zemí a jejich závislost na imperialistických státech, zejména při častém uplatnění formální obchodně politické reciprocity.

Jednou ze základních funkcí obchodních dohod uzavíraných mezi ČSSR a rozvojovými zeměmi je určení struktury výměny zboží, a to zpravidla formou zbožíových listin přiložených k dohodě. Značná dynamika vývoje ekonomických vztahů k rozvojovým zemím si vynutila přesunout sjednávání zbožíových listin většinou do ročních protokolů k obchodním dohodám, což umožňuje přihlídnout při stanovení zbožíové struktury i k postupné industrializaci rozvojové země. V těchto úpravách se nepřebírá závazek smluvních států dodat a odebrat zboží zahrnutá do zbožíových listin, nýbrž pouze tuto výměnu umožnit a činit opatření k rozvoji obchodu. V čs. plánovaném hospodářství jsou však všechny předpoklady pro realizaci zboží zahrnutého do smluvní úpravy.

Ve vztahu k některým rozvojovým zemím uzavřela ČSSR i platební dohody, a to ve formě clearingů. Tato forma platebního styku je důležitým obchodně politickým nástrojem pro zajištění vyrovnanosti platební a nepřímo i obchodní bilance, jež má základní význam pro některé rozvojové země. Pomocí této úpravy platebního styku lze na sebe smluvně vázat nepřímo obě hlavní složky mezinárodního obchodu, tj. vývoz a dovoz a orientovat dovoz rozvojových zemí na ty státy, které jsou ochotny ve

stejně míře zboží rozvojovým zemím nejen dodávat, ale od nich i odebírat.

Zvlášť významná forma hospodářské pomoci socialistických států rozvojovým zemím je poskytování mezinárodních úvěrů. Jeho právním základem jsou mezinárodní smlouvy zpravidla nazývané jako dohody o hospodářské spolupráci, kterými ČSSR poskytuje rozvojové zemi úvěr do určité výše k nákupu čs. zboží rámcově uvedeného ve smluvní úpravě. Vlastní dodávka tohoto zboží (jde zpravidla o strojní zařízení, zejména investiční celky) se však uskutečňuje na základě smluv uzavřených mezi příslušnou čs. organizací zahraničního obchodu a odběratelem z rozvojové země (může jím být jak státní organizace, tak i soukromý podnik určený vládou rozvojové země).

Systém smluv uzavíraných s rozvojovými zeměmi v hospodářské oblasti doplňují dohody o vědeckotechnické spolupráci. Do úpravy těchto smluv spadá poskytování služeb čs. odborníků v rozvojových zemích při předávání znalostí a zkušeností a umožňování příslušníkům rozvojových zemí získávat odbornou praxi v ČSSR nebo vzdělání na čs. školách, popř. pořádání seminářů, symposií atd.

V.

Hodnocení uplynulého třicetiletí vývoje mezinárodní úpravy čs. hospodářských vztahů se zahraničím umožňuje i určité perspektivní výhledy jejího dalšího rozvoje. Není sporu o tom, že nejdynamičtější jeho složkou bude i nadále právní úprava hospodářských vztahů k socialistickým zemím. Obsah Komplexního programu socialistické ekonomické integrace umožňuje rozvinout nové formy hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, jež budou vyžadovat i nové řešení jejich právní úpravy. Stabilita hospodářského vývoje socialistických států a jeho plánovitost koordinovaná na mezinárodním smluvním základě umožní na jedné straně zvyšovat účinnost vzájemných hospodářských styků, na druhé straně i zjednodušovat jejich právní úpravu ve speciálních předpisech.

Pro právní teorii a praxi vznikne v souvislosti s tím celá řada úkolů, jako například vyřešení některých základních otázek spojených s mezinárodními hospodářskými organizacemi vznikajícími při uskutečňování Komplexního programu socialistické ekonomické integrace. Jde například o závážnou otázku, v čí vlastnictví je majetek těchto organizací.⁵⁾

Nejen ve vztahu k socialistickým zemím, ale i vůči ostatním státům se patrně projeví multilateralismus při právní úpravě mezinárodních hospodářských vztahů. Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní připravuje celou řadu unifikovaných právních úprav v oblasti majetkových vztahů mezinárodního obchodu (první z nich, tj. Úmluva o promlčení práv při mezinárodní koupi zboží byla přijata na diplomatické konferenci v červnu

⁵⁾ Srov. např. zprávu o diskuzi mezi sovětskými a polskými ekonomy o mezinárodním socialistickém vlastnictví, uveřejněnou v Otázkách míru a socialismu, 1974/6, str. 44 a násl.

1974 v New Yorku). V rámci Konference OSN o obchodu a rozvoji skončilo jednání o kodifikaci základních norem mezinárodního práva v hospodářské oblasti ve formě Charty hospodářských práv a povinností států. Na konferenci o evropské bezpečnosti a spolupráci se rodí propracovaný systém norem vyplývající z principu mírové koexistence obou společenských soustav dnešního světa. Komise OSN pro mezinárodní právo připravuje právní úpravu účinků doložky nejvyšších výhod atd.

Při dalším rozvíjení právní úpravy čs. hospodářských vztahů se zahraničím, zejména při uskutečňování Komplexního programu socialistické ekonomické integrace připadá důležitá úloha i právní teorii. Ocenění významné úlohy právní vědy při vytváření příznivých podmínek pro rozvoj mezinárodních hospodářských vztahů vyplývá i z usnesení Komise pro mezinárodní právo obchodní (schválené Valným shromážděním OSN) ze dne 5. 4. 1973, v níž se rovněž doporučuje výuka mezinárodního práva obchodního na vysokých školách.

V právní teorii i praxi se počíná prosazovat názor, že splnění všech úkolů, které právní teorii vyplývají z prudkého rozvoje mezinárodní dělby práce a zejména nové formy, v nichž se uskutečňuje, vyžadují komplexní zkoumání právní problematiky mezinárodního obchodu,⁶⁾ jež se nemůže uskutečnit izolovaně v rámci tradičních právních odvětvích.

V souvislosti s tím vzniká otázka existence nebo postupného vzniku mezinárodního práva obchodního, popřípadě práva mezinárodního obchodu jako samostatného nebo interdisciplinárního odvětví právní vědy.⁷⁾

Bez ohledu na teoretické stanovisko, které v této souvislosti převládne, bude muset právní věda věnovat právní úpravě čs. hospodářských vztahů se zahraničím, zejména právní problematice socialistické ekonomické integrace, daleko větší pozornost než doposud.

⁶⁾ Srov. např. Boguslavskij: Pravovoje regulirovanije meždunarodnych chozjaistvennyh otnošenij. Moskva 1970, zejména str. 78 a násl.

⁷⁾ Srov. Cúth: K problematice práva mezinárodního obchodu. ČMP 1968, str. 13 a násl.